

DREPTUL LA LIBERTATEA DE RELIGIE DE LA EDICTUL ÎMPĂRATULUI CYRUS AL II-LEA (CEL MARE), PRIMA „CARTĂ A DREPTURILOR OMULUI”, PÂNĂ LA „TRATATUL INSTITUIND O CONSTITUȚIE PENTRU EUROPA”

Profesor Emerit Nicolae V. DURĂ

Universitatea Ovidius din Constanța, România;

Academia Oamenilor de Știință din România;

Academia Națională a Georgiei, Georgia

E-mail: nicolaedidimos@yahoo.com

ABSTRACT: The Right to the Freedom of Religion. From the Edict of Emperor Cyrus the IIth (the Great), the first “Charter of Human Rights”, to “The Treaty Establishing a Constitution for Europe.”

The analysis of the main documents of the international and European legal instruments, starting with Emperor Cyrus’s „Edict” in 539 BC, and ending with the „Treaty establishing a Constitution for Europe”, i.e. the European Union Constitution in 2007, revealed that the Right to freedom of Religion – perceived since ancient times as one of the main fundamental human rights – should not be asserted only in the constitutional text of the EU States, but it should also be protected under international and European law. This also involves ensuring several concrete measures of legal protection, as some emperors of the ancient world had otherwise done, such as Cyrus the Great, Alexander the Great and Constantine the Great.

The assessment – be it brief – of these documentary evidences also revealed the constant concern of the humanity to include the Right to freedom of Religion into the „Charter of Human Rights”, whose basis lies both in „Jus divinum” and in „Jus naturale”, on the one hand, and in „Jus positivum”, on the other hand. This triggers the contemporary jurist’s need to greater familiarize himself/herself with the text and principles set out therein.

Keywords: *documentary evidences, religious liberty, the human rights, the legal instruments.*

Preambul

Înainte de a trece la examinarea și evaluarea principalelor mărturii documentare privind Dreptul la libertatea de Religie, din epoca împăratului Cirus cel Mare (559-529 î.Chr.) până la Tratatul instituind o Constituție pentru Europa (Lisabona, 2007), vom face câteva precizări care privesc atât noțiunile: „Drept” (Jus/ris), „Dreptate” (Justitia/ae), Lege (Lex/gis) și „Libertate” (Libertas/tis), cât și sintagma „Drepturile omului”.

Aceste precizări vor avea darul să-l ajute pe cititorul mai puțin familiarizat cu termenii de specialitate să înțeleagă procesul evolutiv al gândirii și al doctrinei juridice privind Dreptul la libertatea de Religie, precum și măsurile concrete pe care omenirea le-a luat de-a lungul secolelor, și, mai precis, din secolul al VI-lea î. Chr. până la începutul secolului al XXI-lea d. Chr., pentru afirmarea, promovarea și garantarea respectării acestui drept fundamental al omului.

Noțiunea de „Jus”

Cuvântul „Drept” este traducerea substantivului „Jus/ris”, care la rândul său provine din „jaos”¹. În sanscrită, „jaos” înseamnă ceva ce este cerut sau permis conform legii morale. Or, inițial, cu acest sens a fost preluat acest cuvânt și în limba latină, de unde și expresia de „drept” în sensul de „sfânt”, „bun” etc., adică conform legii morale naturale².

Cu aceeași valoare morală³, de sorginte metafizică, a fost preluat cuvântul „Jus” (Drept) în toate limbile continentului european⁴, inclusiv în vechiul drept românesc⁵. Ulterior, sensul său originar a fost înlocuit, astfel

1 A se vedea L. Stan, *Ontologia Juris*, Sibiu, 1943, pp. 1-9; pp. 189-200.

2 N. V. Dură, „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în vol. *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, pp. 213-233.

3 Vezi N. V. Dură, „Dreptul și Religia. Norme juridice și norme religios-morale”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 2003, nr. 1, pp. 15-24; N. V. Dură, „Despre Drept și natura sa”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VI (2002), nr. 1, pp. 60-64; N. V. Dură, „Ideea de Drept. „Dreptul”, „Dreptatea” și „Morală””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, vol. I, 2004, pp. 15-46.

4 L. Stan, *Ontologia ...*, pp. 50-66.

5 A se vedea, spre exemplificare, definiția pe care a dat-o „Dreptății” Pravila cea Mare (cf. C. Mititelu, *Pravilele românești, tipărite, din secolul al XVII-lea. Infrațțiuni și*

încât prin „Drept” s-a înțeles conformitatea cu prevederile legii cutumiare sau a celei scrise, prin care au fost reglementate raporturile sociale dintre indivizi, de unde și axioma juridică potrivit căreia „ubi societas, ibi ius”⁶, adică, acolo unde există o societate, există și legi.

În limba greacă, veche (katarevousa), substantivul „τὸ δίκαιον” este relaționat cu celălalt substantiv „τά δίκαιον” (justiție, dreptate), ambele provin însă de la verbul „δικάιω” (a face dreptate), în sensul de-a respecta și apăra drepturile omului, și, ipso facto, de-ai supune justiției pe cei care încalcă legea.

În limba filosofilor și juriștilor antici, de limbă greacă, prin cuvântul „τὸ δίκαιον” (drept) se exprima atât noțiunea juridică de „drept”, cât și valoarea sa morală⁷, care – după cum se știe – adeseori a fost și este ignorată, ocultată sau chiar eliminată din peisajul cetății.

Prin „drept” și „justiție” se elimina „ἡ ἀδικία/ας” (nedreptatea), pe care juriștii romani au exprimat-o prin noțiunea „injustitia/ae”. De unde, deci, și cerința ca o faptă să fie judecată „δικαίως” (conform legii) și „cu dreptate” (δικαίωσιν).

Istoria dreptului ne-a lăsat însă mărturii edificatoare și în privința procedurii de judecată, inclusiv a modului în care trebuie să se facă „justitia” (dreptatea), fiindcă, „... o dreptate făcută sau recunoscută de un magistrat în conformitate cu rigoarea excesivă a textului unei legi, ...”⁸, riscă „să devină cea mai mare nedreptate”, așa după cum au remarcat odinioară și jurisconsultii romani prin bine-cunoscuta lor axiomă juridică: „summa iuria, summun iniuria”⁹.

Întrucât echitatea este „o corecție a justiției legale”¹⁰, magistrații trebuie să țină seama – în interpretarea legii – și de principiul juridic al echită-

pedepse, București, Editura Didactică și Pedagogică RA, 2012, pp. 34-35; C. Mititelu, „The Nomocanons (Pravilele) Printed in the Romanian Countries, in the Seventeenth Century, and Their Provisions of Criminal Law”, în *Religion*, nr. 3, 2014, pp. 41-57; C. Mititelu, „Infrațiuni incriminate de Pravila lui Vasile Lupu și Pravila lui Matei Basarab”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, nr. 1, 2010, pp. 265-280).

6 N. V. Dură, C. Mititelu, *Legislația canonică și instituțiile juridico-canoniche europene, din primul mileniu*, Editura Universitară, București, 2014, p. 9.

7 *Ibidem*, p. 9.

8 *Ibidem*, p. 10.

9 *Ibidem*, p. 10.

10 J. Freund, *Le droit d'aujourd'hui*, Presses Universitaires de France, Paris, 1972, p. 53.

ții. De altfel, după afirmația juriștilor creștini din primul mileniu, aplicarea principiului echității¹¹ în actul de înfăptuire a dreptății era o condiție „sine qua non”, deoarece acest principiu al echității este prevăzut atât de Legea divină, cât și de Legea morală naturală.

Pentru unii juriști creștini, din primul mileniu, - precum de exemplu Lactantius (+ 325)¹² și Dionysius Exiguus (+ 545)¹³, - echitatea este impusă chiar de Legea divină, deoarece norma de drept este întâi de toate o expresie vădită a voinței divine, iar nerespectarea acesteia presupunea sancționarea celui care încălca legea, de unde și obligativitatea respectării și aplicării ei indiferent dacă aceasta era sau nu prevăzută de Biserică sau de Statul roman (de Apus și apoi de Răsărit)¹⁴.

Prin sintagma „drepturile omului”¹⁵ - al cărui înțeles semantic trimite atât la noțiunea de „Jus”, cât și la cea de „Homo/minis”, - înțelegem tot

11 N. V. Dură, „Justitia” and “Aequitas” in the perception of the Greek philosophers and of the Roman jurists”, in *Teologia Młodych*, no. 4 (2015), pp. 4-9.

12 Idem, „Dreptatea (Justitia)” și „Echitatea (Aequitas)” în percepția lui Lactanțiu (+325)”, în vol. *Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța (1992- 2012)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2012, pp. 257-272.

13 Străromânul nostru, Dionysius Exiguus este ctitorul Dreptului canonic al Bisericii Apusene și al Dreptului european creștin (A se vedea N. V. Dură, „Străromânul Dionisie Exiguul și opera sa canonică. O evaluare canonică a contribuției sale la dezvoltarea Dreptului bisericesc”, în *Orthodoxia*, XLI (1989), nr. 4, pp. 37-61; N. V. Dură, „Un daco-roman, Dionisie Exiguul, părintele dreptului bisericesc apusean”, în *Studii Teologice*, XLIII (1991), nr. 5-6, pp. 84-90; N. V. Dură, „Denis Exiguus (Le Petit) (465-545). Précisions et correctifs concernant sa vie et son oeuvre”, în *Revista Española de Derecho Canonico*, L (1993), pp. 279-290; N. V. Dură, C. Mititelu, „L'École roumaine du Droit canonique et sa contribution au développement du Droit canonique de l'Eglise Orthodoxe Œcuménique”, în vol. *Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța (1992- 2012)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2012, pp. 37-60; C. Mititelu, „Dacian-Roman Cultural Personalities from Scythia Minor (4th-6th Centuries) and their Contribution to the Affirmation and Promotion of a Humanistic-Christian Culture at European Level”, in *3rd New Approaches in Social and Humanistic Sciences*, ed. V. Manolachi, C. Rus, S. Rusnac, Editura Lumen, 2018, pp. 316-331.

14 N. V. Dură, Mititelu C., *Legislația canonică ...*, pp. 75-76.

15 Despre drepturile omului, a se vedea pe larg la N. V. Dură, „The European juridical thinking, concerning the human rights, expressed along the centuries”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, nr. 2, 2010 (VII), pp. 153-192; N. V. Dură, „The Fundamental Rights and Liberties of Man in the E.U. Law”, în *Dionysiana*, IV, no. 1, 2010, pp. 431-464; N. V. Dură, C. Mititelu, „Human rights and their universality. From the rights of the „individual” and of the „citizen” to „human” rights”, în vol. *Exploration*,

ceea ce este revendicat și permis conform Legii morale publice, de unde și natura diferită a acestor drepturi, care își găsesc temei atât în „Jus naturale” (Dreptul natural) și în „Jus gentium” (Dreptul intenațional), cât și în regulile de conduită morală admise și practicate într-o societate democratică, în care sunt afirmate, promovate și protejate drepturile omului.

Legiuitorul român, din zilele noastre, a prevăzut că restrângerea exercițiului „unor drepturi sau al unor libertăți” se poate face „numai prin lege și numai dacă se impune”, inclusiv pentru „apărarea ... moralei publice” (Art. 53, al. 1 Constituția României).

Același legiuitor constituțional interzice „exploatarea” sau „folosirea” minorilor „în activități care le-ar dăuna sănătății, moralității” (Art. 49, al. 3 Constituția României), ceea ce ne indică faptul că legiuitorul face trimitere și la Legea morală publică.

În România, care „este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil” (Art.1, al. 1 Constituția României), și în care „demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor ... reprezintă valori supreme, ..., și sunt garantate” (Art. 1, al. 3 Constituția României), „morală publică” este deci o parte componentă a legii Statului român. Rămâne însă de văzut care sunt elementele și valorile constitutive ale acelei „Morale publice”, și dacă acestea pot fi raportate la valorile Legii morale naturale și ale Legii morale creștine.

Noțiunea de „Lex”

La romani, prin „Lex” era desemnată Legea scrisă, care era supusă observării și aplicării colectivității umane în urma proclamării ei. Dar, atât la romani, cât și la alte popoare și neamuri ale Antichității, Legea a fost percepută ca o emanație a «Voinței divine» (Voluntas divina), de unde și percepția că aceasta lega pe membri comunității umane printr-un act de credință și de conștiință¹⁶.

Education and Progress in the third Millennium, vol. I, no. 4, Galati University Press, Galați, 2012, pp. 103-127; C. Mititelu, „The Human Rights and the Social Protection of Vulnerable Individuals”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. II, nr. 1, 2012, pp. 70-77; C. Mititelu, „Regulamentele organice și drepturile omului”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 9, nr. 2, 2021, pp. 70-96.

16 A se vedea N. V. Dură, „Conștiința în percepția Teologiei și a Filosofiei”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, Anul XIII, nr. 1, 2009, pp. 27-37; N. V. Dură, „The Theology of Conscience and the Philosophy of Conscience”, in *Philosophical-Theological*

Conștient de această realitate, filosoful Constantin Noica remarca cu îndreptățire faptul că, la români, cuvântul lege nu provine din „lex”, care derivă de la verbul „lego/legere” (= a citi), ci din verbul religo/are¹⁷ = a lega pe dinăuntru, adică printr-un act de credință, de unde și caracterul ei sacru. Așa se și explică de altfel faptul că, la români, noțiunea de „lege” a avut sensul de „lege creștină”, adică de „credință religioasă, creștină, ortodoxă”¹⁸.

În vechea rostire românească, prin cuvântul „lege” se exprima un act de cinstire adus Divinității. Nu este deci întâmplător faptul că, atunci când au apărut Colecțiile nomocanonice (Pravilele Țării), românii le-au numit „legea dumnezeiască” sau „legea lui Dumnezeu”.

Vechiul drept românesc ne atestă faptul că juriștii creștini de pe meleagurile străbune au perceput și exprimat cu același sens și încărcătură ideatică și noțiunile de „drept”, „dreptate” și „echitate”¹⁹.

Desigur, această concepție despre Religie, Drept, Lege și Dreptate (Justiție) ne atestă cu prisosință faptul că strămoșii noștri au cunoscut și aplicat atât prevederile lui „Jus divinum”, „Jus naturale”²⁰ și „Jus romanum”²¹,

Review, nr. 1, 2011, pp. 20-29; N. V. Dură, „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, in *Ecumeny and Law*, vol. 5, 2017, pp. 147-170; N. V. Dură, „Libertatea de conștiință”, un drept primordial al omului. Precizări și corective privind conținutul și statutul ei juridic”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr. 2, 2020, pp. 27-53.

17 C. Noica, *Rostirea filosofică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970, p. 174.

18 E. Cernea și E. Molcuț, *Istoria Statului și Dreptului românesc*, București, 1994, p. 55.

19 N. V. Dură, „About “Justitia” (Righteousness) and “Aequitas” (Equity). The contribution of Lactantius († 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the “Jus”, in *Annales canonici*, vol. 15, nr. 2, 2019, pp. 9-38; N. V. Dură, „Jus” (Law) and “Justitia” (Justice) in the Roman legal experts’ perception. Reflections and evaluations”, în *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 2019, vol. 7, Issue 2, pp. 45-56; N. V. Dură, „The Right and its Nature in the Perception of the Roman Jurisprudence and of the Great Religions of the Antiquity”, in vol. *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et al., Medimond, Bologna, 2015, pp. 517-524.

20 Idem, „Despre „Jus naturale”. Contribuții filosofico-juridice”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, Anul XVIII, nr. 1 / 2014, pp. 39-52; C. Mititelu, „Dreptul natural, ca temelie al libertății sclavilor, în concepția lui Epifanie din Moirans (1644-1689)”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, nr. 1 / 2012, pp. 282-293.

21 Idem, „The Byzantine Nomocanons, fundamental sources of old Romanian Law”, in vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, vol. I, no. 3, Galati University Press, Galați, 2011, pp. 25-48; C. Mititelu, *Dreptul bizantin și receptarea lui în Pravilele tipărite, în Țările Române, din secolul al XVII-lea*, Editura Universitară, București, 2014, pp. 12-29.

cât și pe cele înscrise în „Lex terrae”²², în care Religia a avut un rol bine definit în societatea străromână și românească²³, spre deosebire însă de epoca regimului „Socialismului științific” (sic) în care ni se spunea ritos că Religia „... constituie o reflectare falsă, denaturată, fantastică a realității naturale și sociale”²⁴, și în care au fost adoptate și implementate valorile culturii proletcultiste, care au pus bazele unei „Morale publice” proprie omului de „tip nou”.

Noțiunea de „libertate” (libertas/tis)

De-a lungul secolelor, noțiunea de „libertate” a fost percepută și exprimată diferit atât de juriști, cât și de filosofi, teologi, politologi, sociologi etc., de unde și diversitatea de percepție și exprimare a acesteia, care s-a datorat în primul rând concepției pe care omenirea a avut-o despre om, și, ipso facto, despre statutul său social într-o anumită perioadă de timp, și într-un tip de societate bine definită (sclavagistă, feudală, modernă și contemporană).

Unele libertăți fundamentale ale omului²⁵, precum de exemplu libertatea religioasă²⁶, au cunoscut abordări și prezentări diferite, percepute

22 Idem, „Lex terrae” în percepția unor juriști și istorici ai vechiului Drept românesc. Evaluări și precizări”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, nr. 1, 2010, pp. 18-42; C. Mititelu, „Considerații privind Legea Țării și instituțiile ei”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2007, pp. 291- 312; C. Mititelu, „Legea Țării. Câteva considerații istorico-canonicе”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Teologie*, nr. 1/2009, pp. 380-388.

23 Idem, „Religion and Culture in Scythia Minor”, în *Annals of the “Ovidius” University of Constanța. History Series*, vol. 10-11, 2013-2014, pp. 15-26.

24 *Dicționar Enciclopedic român*, vol. 4, Editura Politică, București, 1966, p. 89.

25 N. V. Dură, „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2006, pp. 129-151.

26 Vezi N. V. Dură, „Despre libertatea religioasă și regimul ei juridic. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, nr. 2 (36) 2019, pp. 25-31; N. V. Dură, „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, în *Annales Canonici*, 12 (2016), pp. 45-64; N. V. Dură, „Despre „Credința religioasă” și dreptul ei de manifestare în spațiul public. De la „mărturia Conștiinței” și a „Tradiției constituționale” la textele legislației internaționale și naționale”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 9, nr. 2, 2021, pp. 29-69; C. Mititelu, „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în vol. *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, vol. I, Editura Universitaria, Craiova, 2010, pp. 36-43; C. Mititelu, „The Autonomy of Religious Denominations in Romania”, în *Ecumeny*

și exprimate prin prisma concepțiilor filosofico-religioase²⁷ din vremurile respective.

De exemplu, pentru jurisconșulții romani din secolele II-III p. Chr., „libertas” (libertatea) era un drept inerent firii umane, în baza căruia oame-nii, „... liberi vocantur” (se numesc liberi), de unde și percepția acestui drept ca o „naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid aut vi aut jure prohibetur”²⁸ (posibilitate a omului de a face ce vrea, numai dacă nu este oprit prin forță sau de lege).

În percepția jurisconșulților romani, libertatea era deci un „drept natural”, în temeiul căruia omului îi este îngăduit să facă ceea ce dorește atâta timp cât acest drept nu-i este limitat sau anulat de lege, sau suprimat de forța coercitivă a organelor autorității de stat.

Aceiași juriști romani au ținut să precizeze însă faptul că limita-rea sau anularea propriei libertăți trebuie să fie impuse în primul rând de obligativitatea respectării și aplicării unui vechi principiu juridic roman, și anume acela ca „... alterum non laedere” (Ulpianus)²⁹, adică „pe altul să nu-l vatăm”, fiindcă libertatea fiecăruia dintre noi începe și se oprește aco- lo unde începe libertatea semenului nostru, pe care literatura sapiențială, românească, a exprimat-o lapidar prin cuvintele: „Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”.

Dreptul la libertatea de Religie prevăzut și garantat de împăratul Cirus al II-lea (cel Mare) prin Decretul imperial din anul 539 î. Chr.

Decretul redactat și proclamat de împăratul Cyrus în anul 539 î. Chr., după cucerirea Babilonului (Irakul de astăzi), a rămas în istoria omenirii nu nu- mai ca o primă mărturie documentară privind eliberarea „poporului ales”

and Law, vol. 4, 2016, pp. 275-296; C. Mititelu, „Despre “libertatea de conștiință” și libertatea “credințelor religioase”. Câteva considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol. 8, nr. 1, 2020, pp. 452-465.

27 A se vedea N. V. Dură, „The “Man” and His Creation in the Perception of “Creationism” and “Evolutionism”. Contributions of “Christian Philosophy””, in *Philosophical-Theological Review*, no. 4, 2014, pp. 9-27; N. V. Dură, „From “Proti Philosophia” to Nietzsche’ thinking. Some considerations as philosophical knowledge is concerned”, in *Philosophical-Theological Review*, no. 5, 2015, pp. 9-25.

28 *Justiniani Institutiones*, lb. I, cap. 3, 1 (Corpus juris civilis, I (Institutiones), ed. P. Krüger, Berlin, 1928).

29 *Ibidem*.

din robia babiloniană, ci și ca o primă, „Cartă a drepturilor omului”, în textul căreia a fost proclamat fățiș și dreptul la libertatea de religie³⁰.

Textul acestui Decret, păstrat și transmis și în limba ebraică (cf. Ezdra 1, 2-4), și apoi reprodus și într-o scrisoare redactată în limba aramăică (cf. Ezdra 6, 2-5), a fost inițial inscripționat în limba akkadiană (inscripție cuneiformă) din porunca lui Cyrus al II-lea (cel Mare) pe un Cilindru din lut, care a fost descoperit în anul 1879 în Babilon de către arheologul Hormuzd Rassam la temeliiile Êsagilei, principalul templu din Babilon³¹, și care – în prezent – se află la British Museum³².

Deși în textul acestui „Cilindru al lui Cyrus” nu se află vreo referință expresă privind „eliberarea deportaților sau a comunităților exilate”, inclusiv deci a evreilor din vremea aceea, totuși, cercetători avizați ai textului acestuia au afirmat că acest lucru ar rezulta – fie și indirect – din textul rândurilor 30-32, unde citim că „toate statuile zeilor, ale căror locașuri fusese abandonate cu mult timp în urmă, au fost înapoiate la locurile lor de origine și s-a îngăduit să fie așezate într-un lăcaș veșnic ... Și toate popoarele, asociate cu acest act de înapoiere a Statuilor (ale Zeilor, n.n.), s-au adunat și au fost duse la locurile lor de origine”³³.

S-a invocat de asemenea faptul că în cele două tăblițe, cu scriere cuneiformă, - descoperite printre obiectele din colecția Muzeului britanic (British Museum) în anul 2010³⁴ - nu se face mențiune, tacită sau expresă, despre „poporul ales”, și, ipso facto, despre eliberarea acestuia din captivitatea babilonică, repatrierea lui și reconstrucția Marelui Templu din Ierusalim. Dar, chiar și în lipsa acestei mențiuni, „Decretul lui Cyrus” rămâne – așa după cum declara și ultimul Șah al Iranului, Mohammed Reza Pahlavi,

30 N. V. Dură, „The Right to Religion: Some Consideration of the Principal International and European Juridical Instruments”, in *Religion and Equality. Law in conflict*, ed. by W. C. Durham Jr. and D. Thayer, Routledge, UK, 2016, pp. 15-24.

31 A. Kuhrt, *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, vol. I, London, Routledge, 2007, p. 70.

32 A se vedea J. B. Pritchard (ed.), *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament*, London, 1969, pp. 315-316.

33 A. Kuhrt, „The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy”, in *Journal for the Study of the Old Testament*, no. 8, 1983, p. 86.

34 B. G. Wood, *The Ongoing Saga of the Cyrus Cylinder: the Internationally-Famous Grande Dame of Ancient Texts*, apud <https://biblearchaeology.org/research/topics/amazing-discoveries-in-biblical-archaeology/2877-the-ongoing-saga-of-the-cyrus-cylinder-the-internationallyfamous-grande-dame-of-ancient-texts>

în anul 1971 – „... prima cartă a drepturilor omului”³⁵.

Dincolo de orice argument, „pro” sau „contra”, privind mărturia Bibliei Vechiului Testament despre Decretul lui Cyrus, rămâne peremptoriu faptul că, în textul acestuia, se face mențiune expresă despre Dreptul la libertatea de religie, considerat a fi – pe bună dreptate – „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului³⁶, și pe care îl găsim reafirmat și în Edictele celor doi împărați de excepție care au trăit după Cyrus cel Mare, și anume Alexandru cel Mare și Constantin cel Mare.

Alexandru cel Mare și Dreptul la libertatea de Religie

În anul 332, î. Chr., Alexandru al III-lea, Regele Macedoniei, cunoscut sub numele de „Megas Alexandros” (Alexandru cel Mare), a cucerit orașul Ierusalim fără luptă, și „a permis evreilor să-și continue cultul și ritualul liturgic”³⁷.

În materie de libertate religioasă, Alexandru Macedon (cel Mare) a urmat de fapt politica religioasă dusă cu două trei secole mai înainte de împăratul Cyrus, al cărui imperiu va reuși de altfel să-l dezmembreze, și, în fine, să-l cucerească, dar a știut să cruțe „pe localnici și să le respecte obiceiurile”, și să adopte până și pe unii din zeii lor, așa după cum procedase odinioară și marele împărat al Persiei. De altfel, pe monedele bătute în timpul domniei lui, Alexandru cel Mare apare înfățișat cu cele două coarne ale zeului egiptean Amon, de unde și denumirea, în limba aramaică, de „Tre-Qarnayia”³⁸.

Tradiția hagiografică ne spune că Alexandru cel Mare, „împăratul Macedoniei”, deși era „închinător la idoli”, totuși, acesta a cinstit „pe Dumnezeul lui Israel”, și a trimis „daruri în Ierusalim la Templul Domnului”, și „pe arhieriei lui Dumnezeu” i-a avut „în mare cinste”, și „întâmpinând și văzând pe Ada arhierul, i s-a închinat lui până la pământ; apoi, intrând în

35 N. MacGregor, *The whole world in our hands*, apud <https://www.theguardian.com/artanddesign/2004/jul/24/heritage.art>

36 N. V. Dură, „The Right to the Guarantee and Ensurance of Religious Freedom from “The Statute for Religious Freedom” of 1786 to the “Declarations” Issued during the UN Session of 2019”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 15, no. 1, 2021, pp. 117-127.

37 † Petroniu Florea, *Împărăția Mea nu este din lumea aceasta*, vol. I, Editura Episcopiei Sălajului, Zalău, 2016, p. 160.

38 E. C. Reyes, *In His Name*, vol. IV, Trafford Publishing, SUA, 2014, p. 201.

cetate și în templu, a adus daruri și jertfe Domnului Savaot³⁹.

Concluzionând, putem deci afirma că atât Cyrus cel Mare, cât și Alexandru cel Mare, au garantat supușilor lor și Dreptul la libertatea de religie⁴⁰. De altfel, cei doi împărați au rămas în istorie și pentru această politică religioasă, tolerantă, „avant à la lettre” pentru epoca lor, de unde și acțiunile lor de pionierat în domeniul drepturilor omului și a protecției lor juridice⁴¹, și, îndeosebi, în materie de drepturi privind dreptul la libertatea religioasă.

Politica și măsurile concrete luate de cei doi împărați, privind Dreptul la libertatea de religie, aveau să constituie un model și o referință și pentru împărații romani Constantin cel Mare și Liciniu, care, în anul 313, au proclamat Edictul de la Milan⁴², în temeiul căruia Dreptul la libertatea de religie - pentru toți subiecții de drept ai Imperiului, inclusiv deci și pentru Creștini, - devenea o realitate preemptorie.

În ceea ce privește Dreptul la libertatea de religie, un alt document juridic reprezentativ este Edictul de la Milan, proclamat și pus în aplicare de către cei doi împărați în anul 313 p. Chr., în care – printre altele – aceștia au recunoscut oficial Dreptul la libertatea de Religie pentru toți supușii

39 *Viața Sfinților 7 Mucenici Macabei*, apud <http://www.doxologia.ro/viata-sfant/viata-sfantilor-7mucenici-macabei>

40 N. V. Dură, „The Right to Freedom of Religion during of Emperors Cyrus “the Great” (559-529 BC) and Alexander “the Great” (336-323 BC)”, în *Studii filosofice*, Tomul I, nr. 2, 2015, pp. 231-242.

41 Idem, C. Mititelu, *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014, pp. 11-23; F. Brașoveanu, „International protection of human rights”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, Vol. XII, Issue 2, 2012, pp. 135-137; F. Brașoveanu, „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 3, 2015, pp. 27-34.

42 Despre istoria și conținutul juridic al acestui Edict, a se vedea N. V. Dură, „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8, 2012, pp. 28-43; N. V. Dură, C. Mititelu, „The State and the Church in IV-VI Centuries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, in vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, vol. I, 2014, pp. 923-930; C. Mititelu, „The Christian Emperors of “Old Rome” and “New Rome” - „Defensores et Protectores Ecclesiae” (Defenders and Protectors of the Church)”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 12, no. 4, 2018, pp. 202-211.

lor, și, totodată, au recunoscut Religia creștină ca „Religio licita”⁴³ (Religie permisă). Era de fapt pentru prima dată când Statul roman recunoștea și garanta creștinilor din granițele imperiului dreptul de a-și mărturisii liber propria lor credință religioasă.

„Magna Charta Libertatum” (Marea Cartă a Libertății)

În anul 1215, Ioan Fără de Țară, regele Angliei, a fost obligat de Arhiepiscopul de Canterbury și de „baronii” (aristocrații) Regatului său să semneze Declarația „Magna Charta Libertatum”⁴⁴ (Marea Cartă a Libertății), considerată de „literatura de specialitate” drept cea mai veche Declarație privind libertățile omului.

Deși textul Declarației rămâne o expresie învederată a modului în care au fost înțelese și exprimate libertățile omului într-o arie geografică bine definită, și într-un timp bine determinat, totuși, trebuie precizat și reținut faptul că aceasta nu poate fi revendicată ca un prim document privind Drepturile și Libertățile fundamentale ale Omului.

După părerea unor constituționaliști europeni, în „Magna Charta Libertatum” identificăm „... o primă limitare a puterii Statului prin intermediul unei Constituții (*de uma Constituição*) ...”⁴⁵. Or, „Magna Charta” nu poate fi considerată un text constituțional, fiindcă textul ei nu face referire la toți subiecții de drept ai Regatului britanic din vremea aceea, adică la toți oamenii, ci doar la „baronii” feudali și la clerul superior al Bisericii Catolice din vremea aceea.

Prin această „Mare Cartă a Libertăților” s-a urmărit de fapt doar eliminarea unor abuzuri comise de monarh, direct sau prin reprezentanții săi, și îngrădirea puterii regelui vis-à-vis de cea a statului papal al „Sfântului Scaun”, însoțite însă și de garantarea unui număr de „drepturi și libertăți”⁴⁶ pentru Biserică și baronii regatului britanic.

43 Vezi N. V. Dură, C. Mititelu, „The Freedom of Religion and the Right to Religious”, in vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, vol. I, 2014, pp. 831-838.

44 A se vedea G. R. C. Davis, *Magna Carta*, 6th reprint, The British Library, London, 1989.

45 J. T. Cavalcante Filho, *Teoria geral dos Direitos fundamentais*, http://www.stf.jus.br/repositorio/cms/portaltvjustica/portaltvjusticanoticia/anexo/joao_trinidadade_teorias_geral_dos_direitos_fundamentais.pdf

46 I.M. Zlătescu, *Drepturile omului – un sistem în evoluție*, Editura IRDO, București, 2008, p. 16.

Din nefericire, mitul acestei Declarații – intitulată sugestiv „Magna Charta Libertatum” – este încă revendicat ca un „simbol al libertății” și în zilele noastre, fiind adesea invocat de juriști, de politicieni și electori. Această „Cartă” este considerată ca atare nu doar în spațiul geografic al „Commonwealth”-lui, ci și în cadrul unor Comunități juridice europene din zilele noastre⁴⁷.

Or, pentru prima dată în istoria omenirii, caracterul de „simbol al libertății” religioase l-a avut Edictul împăratului Cirus al II-lea (cel Mare), din anul 539 î. Chr., urmat apoi de alte legi imperiale, ca de exemplu cele ale împăratului Alexandru Macedon și Constantin cel Mare, care au avut forța lui „Jus cogens”, și care ne îndreptățesc să afirmăm că Declarația pe care a semnat-o regele Ioan Fără de Țară nu poate fi considerată decât un „Act constituțional” care a prevăzut unele libertăți, dar și acelea numai pentru unii membri ai Regatului său, în speță pentru ierarhia superioară a Bisericii Catolice și „potențaii” (baronii) acestui monarh, nu și pentru ceilalți supuși ai săi.

O primă Constituție a Regatului Angliei – privind drepturile tuturor cetățenilor săi – avea să fie ratificată de-abia în 1689, intitulată sugestiv „Bill of Rights”, prin care se anula puterea absolută a Regelui și se prevedea „expressis verbis” supremația Parlamentului ca organ legislativ.

„Bill of Rights” avea să fie urmată de alte trei texte, cu caracter constituțional, privind drepturile și libertățile omului, și anume: Declarația de independență a celor 13 Colonii britanice din America, din anul 1776; Constituția Statelor Unite ale Americii, din anul 1787, considerată de unii constituționaliști ca fiind „... *primeira Constituição escrita de humanidade*”⁴⁸ (prima Constituție scrisă a umanității), și Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului, din Franța anului 1791, care le-a servit francezilor ca text constituțional.

Produs al Revoluției franceze, din anul 1789, – rămasă în istorie și ca „*época do Terror*”⁴⁹ (epoca de teroare) – „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”, din anul 1791, are desigur importanța ei în privința apărării drepturilor cetățeanului, dar mai puțin ale omului, care – după cuvântul filosofului antic – trebuie să rămână „măsura tuturor lucrurilor”.

47 D. Danziger, J. Gillingham, 1215: *The Year of Magna Carta*, Touchstone, NY, 2005, p. 268.

48 J. T. Cavalcante Filho, *Op. cit.*

49 *Ibidem.*

Declarația Universală a Drepturilor Omului din anul 1948

În această „Declarație”⁵⁰, ca și în unele care au precedat-o, se face referință expresă doar la „drepturile omului”, nu și la cele ale „individului” sau ale „cetățeanului”, ca în Declarația Revoluției franceze din anul 1789, în Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din anul 1791 și în Declarația bolșevicilor lui Lenin din anul 1917.

În Carta Națiunilor Unite - semnată la San Francisco la 26 iunie 1945 și intrată în vigoare la 24 octombrie 1945 - se prevede în mod expres că unul dintre scopurile Națiunilor Unite este acela de a promova și de a încuraja respectarea „drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie” (Art. 1, al. 3; Art. 55, al. c; Art. 76, al. c), și, totodată, „... de a sprijini îmfăptuirea drepturilor omului și libertăților fundamentale pentru toți, fără deosebire de rasă, sex, limbă sau religie”⁵¹ (Art. 13, al. 1 b).

Prin Declarația Universală a Drepturilor Omului⁵², proclamată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, s-a urmărit să se asigure recunoașterea și garantarea universală și efectivă a drepturilor fundamentale ale omului, pe care aceasta le-a enunțat de altfel „expressis verbis”. Printre aceste drepturi fundamentale a fost menționat la loc de cinste și „... dreptul la libertatea gândirii, de conștiință și religie” (Art. 18)⁵³.

În anul 2008 – cu prilejul împlinirii a șase decenii de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului – papa Benedict al XVI-lea declara că această Declarație a fost „... rezultatul unei convergențe de tradiții religioase și culturale, ...”, și că meritul acesteia constă în faptul că „... a permis culturilor, exprimărilor juridice și modelelor instituționale diferite să convergă în jurul unui nucleu fundamental de valori și deci de drepturi”⁵⁴.

50 Despre geneza și prevederile acestei Declarații, a se vedea N. V. Dură, „The Universal Declaration of Human Rights”, in *10th EIRP Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 235-242.

51 *Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945*, apud <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/19362>

52 România a semnat această Declarație la data de 14 decembrie 1955.

53 *Declarație Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948*, apud <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/22751>

54 Papa Benedict al XVI-lea, *Address of His Holiness Benedict XVI during the meeting with the members of the General Assembly of the United Nations Organization*, New York, 18. 04. 2008 (<https://holysemission.org/contents/statements/address-of-his-holiness-benedict-xvi.php>).

Același Pontif roman preciza că „Națiunile Unite rămân un loc privilegiat, în care Biserica este chemată să aducă propria experiență ... și activitate, menite ... să sporească protecția drepturilor omului”⁵⁵.

Convenția europeană pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului

Printre altele, „Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”⁵⁶ – adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950 și intrată în vigoare la 3 septembrie 1953 – prevedea în mod expres obligația părților contractante de-a lua măsuri concrete și efective pentru a asigura „garantarea” respectării și aplicării drepturilor fundamentale ale omului, printre care și a dreptului la libertatea de religie (cf. Art. 9).

În temeiul prevederilor acestei „Convenții”, dreptul la libertatea de religie poate fi restrâns numai dacă contravine „ordinei publice”, „moralei publice” și „drepturilor și libertăților altora” (Art. 9).

Prin „Morală” (publică), nu trebuie însă înțeles că este vorba de „Etică”, noțiune pe care o întâlnim frecvent în textul Constituțiilor României din anii 1948, 1952 și 1965, deoarece conținutul lexical și încărcătura ideatică a acesteia sunt cu totul diferite de cele ale noțiunii de „Morală”, fie ea și publică.

Dreptul la libertatea de religie – prevăzut de Convenția europeană adoptată la Roma în ziua de 4 noiembrie 1950 – este afirmat și în textul Constituțiilor Statelor U.E. Dar, nu toate Statele U.E. au luat măsuri concrete și efective pentru asigurarea garantării respectării și aplicării acestui drept, și, ipso facto, al protecției juridice a acestui drept, pe care l-a prevăzut nu numai „Jus divinum” și „Jus naturale”, ci și „Jus positivum”, și încă din epoca împăratului Cyrus cel Mare.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice

La nivel internațional, dreptul oricărui om de a mărturisi o credință religioasă în mod individual și public, prin manifestările și ceremoniile proprii unui Cult religios, a fost prevăzut și garantat în anul 1966 prin Pactul in-

55 *Ibidem*.

56 A se vedea C. Mititelu, „The European Convention on Human Rights”, in *10th EIRP Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, pp. 243-252.

ternațional cu privire la drepturile civile și politice (cf. Art. 18), care a intrat în vigoare la 23 martie 1976.

Printre altele, Pactul⁵⁷ a reafirmat în mod expres că „orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept implică libertatea de a avea sau adopta o religie sau o convingere proprie, precum și libertatea de a manifesta religia sa sau convingerea, în mod individual sau în comun, atât în public, cât și în particular (privat), prin cult și îndeplinirea riturilor, practicilor și a învățământului” (Art. 18, 1)⁵⁸.

Conform prevederilor acestui instrument internațional, care are forța lui „Jus cogens”, „dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie” implică deci dreptul la „libertatea de a avea sau adopta o religie”, și, ipso facto, libertatea de a o manifesta public sau privat „prin cult și învățământ”, de unde deci și dreptul legitim al părinților de a-și instrui și educa copii – în Școlile publice – conform credinței lor religioase sau propriilor lor convingeri religioase⁵⁹.

În același an, adică în 1966, Organizația Națiunilor Unite a prevăzut și obligativitatea protecției juridice a „drepturilor culturale” în textul „Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale”⁶⁰.

„Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene”

În anul 1981, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a publicat *Declarația cu privire la eliminarea tuturor formelor de intoleranță și de discriminare bazate pe religie sau credință*⁶¹, ale cărei principii se regăsesc afirmate și în „Carta

57 Privitor la prevederile acestui Pact, a se vedea C. Mititelu, M. M. Radu, „International Covenant on Civil and Political Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. III, nr. 2, 2013, pp. 47-57.

58 Apud *Droits de l'homme. Choix d'instruments internationaux*, Nations Unites, New York, 1983, p. 12.

59 C. Mititelu, „The Right to Religious Education. The Romanian Legislation and Religious Education”, în vol. *Educația religioasă în context european*, Editura Didactică și Pedagogică R.A., București, 2014, pp. 180-188; N. V. Dură, „Învățământul universitar în tematica unor Conferințe internaționale. O evaluare a subiectelor abordate”, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, nr. 1, 2008, pp. 294-308.

60 N. V. Dură, C. Mititelu, „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, in *8th Edition of The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 130-136.

61 A se vedea Rezoluția nr. 36/55 din 25 noiembrie 1981.

*drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*⁶², intrată în vigoare în anul 2000.

În temeiul principiilor enunțate de textul acesteia, Statele Uniunii Europene au fost obligate să prevadă și ele în textul propriei legislații interzicerea tuturor formelor de discriminare bazate pe religie sau credință religioasă⁶³.

Trebuie de asemenea învederat faptul că atât „Convenția Europeană a Drepturilor Omului” (1950), cât și „Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene” (2000), au contribuit și la inițierea procesului de „constituționalizare” a drepturilor omului în toate statele membre ale Uniunii Europene⁶⁴, și, ipso facto, și la afirmarea principiilor cu valoare constituțională europeană privind dreptul persoanei la libertate și securitate⁶⁵.

Printre altele, „Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene” prevede că „orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerea (religioasă), precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în privat, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor” (Art. 10, al. 1)⁶⁶.

62 Vezi N. V. Dură, C. Mititelu, „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, in *8th Edition of The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2013, pp. 123-129.

63 N. V. Dură, „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, in *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2007, pp. 20-34; N. V. Dură, „Prozelitismul și dreptul de-a schimba religia în lumina legislației române”, in *Ortodoxia*, I s.n., nr. 2, 2010, p. 11-21; N. V. Dură, „Rights”, “Freedoms” and “Principles” Set out in the Charter of Fundamental Rights of the EU”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. VI, nr. 2 (2016), pp. 166-175.

64 C. Mititelu, „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, in *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, Vol. XIII, Issue 2, 2013, pp. 122-127.

65 Idem, „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Persons” Right to Freedom and Security”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. VI, nr. 2 (2016), pp. 158-165; C. Mititelu, „The Service of the Romanian Orthodox Church to Migrants”, in *Ecumeny and Law*, vol. 9 (1), 2021, pp. 45-66; N. V. Dură, „The Legal Status of “Migrants” according to the European Union Legislation”, in *Ecumeny and Law*, vol. 9 (2), 2021, pp. 105-123.

66 Apud G. Braibant, *La Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne*, Éd. du Seuil, 2001, p. 117.

Așadar, dreptul la libertatea de religie este acela care oferă oricărei persoane libertatea de-a schimba religia sau convingerea religioasă⁶⁷, așa după cum ne atestă și faptul că, pentru legiuitorul Statelor U.E., fără „dreptul” la cele trei libertăți fundamentale ale omului⁶⁸, adică libertatea de gândire, de conștiință și de religie, nu există nici libertatea de a schimba religia sau convingerea religioasă în toate formele lor de manifestare (cult, învățământ, ritual liturgic etc.).

Conform afirmației unor constituționaliști francezi, textul articolului 10 aliniatul 1 din această Cartă reproduce integral și literal pe cel al articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omului. Carta aduce însă o noutate în aliniatul 2, din același articol 10, unde se prevede că „dreptul la obiecția pe motive de conștiință este recunoscut în conformitate cu legile naționale care reglementează exercitarea acestui drept”⁶⁹.

Prin urmare, în țările în care „obiecția pe motive de conștiință”, pe motive de Religie, este recunoscută ca legitimă, acest drept trebuie garantat și respectat.

După părerea unor juriști, prin afirmarea acestui drept - prevăzut de respectiva Cartă - s-a pus capăt unei lacune „nu prin textul Convenției, ci al Cartei, ai cărei autori au ținut seama de evoluția ideilor și legilor”⁷⁰.

Într-adevăr, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene a ținut seama de evoluția ideilor și legilor, dar, nu numai atât! Ea a ținut seama și de dreptul firesc (natural) al ființei umane de a nu fi obligată a săvârși acte contrare propriilor ei convingeri religioase.

În articolul 14 din această Cartă se prevede și „libertatea de a înființa instituții de învățământ cu respectarea principiilor democratice, precum și dreptul părinților de a asigura educația și învățământul copiilor lor conform convingerilor lor religioase (*conformément à leurs convictions reli-*

67 N. V. Dură, „Proselytism and the Right to Change Religion: The Romanian Debate”, în vol. *Law and Religion in the 21st Century. Relations between States and Religious Communities*, ed. by S. Ferrari and R. Cristofori, Ashgate Publishing Limited, England, 2010, pp. 279-290.

68 Idem, C. Mititelu, „The human fundamental rights and liberties in the Text of some Declarations of the Council of Europe”, în *Exploration, Education and Progress in the Third Millennium*, vol. I, no. 5, Editura ProUniversitaria, București, 2015, pp. 7-22.

69 G. Braibant, *Op. cit.*, p. 117.

70 *Ibidem*, p. 119.

gieuses), filosofice și pedagogice; sunt respectate potrivit legilor naționale care le reglementează exercitarea” (Art. 14, al. 3)⁷¹.

În comentariile lor la textul acestui Articol, unii juriști occidentali au deplâns faptul că, în textul Cartei, „convingerile pedagogice sunt tratate pe picior de egalitate cu convingerile religioase și filosofice, care sunt totuși - recunosc în fine și domniile lor - de o stare mai înaltă”⁷².

Aceiași juriști consideră că „libertățile acordate părinților prin acest articol (14) trebuie conciliate cu drepturile recunoscute copiilor prin articolul 24 ...”⁷³. Or, în articolul 24 se prevede doar ca opinia lor să fie luată „... în considerație pentru subiecte care îi privesc, în funcție de vârsta lor și de maturitatea lor”⁷⁴.

În consecință, până la vârsta majoratului, dreptul de a alege școala care convine copiilor lor, potrivit propriilor lor convingeri religioase, revine în exclusivitate părinților⁷⁵.

Aceiași Cartă interzice „orice discriminare” bazată pe „religie sau convingeri” (Art. 21), iar în articolul 22 se prevede că „Uniunea respectă diversitatea culturală, religioasă și lingvistică”⁷⁶.

Despre *diversitatea religioasă*, unii juriști afirmă că aceasta este „complementul natural al libertății religioase și reîntărește statutul religiilor în Cartă. Ea era – afirmă aceștia – deja evocată în Declarația nr. 11, anexată Tratatului de la Amsterdam, referitoare la statutul Bisericii și organizațiilor neconfesionale; ...”⁷⁷.

În comentariile lor la textul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, respectivii juriști au remarcat și faptul că „... anumite proiecte individuale au făcut aluzie și la moștenirea iudeo-creștină” sau la „rădăcinile religioase și la credințele Europei”⁷⁸.

71 *Ibidem*, p. 129.

72 *Ibidem*, p. 132.

73 *Ibidem*, p. 132.

74 *Ibidem*, p. 132.

75 Despre acest drept, a se vedea pe larg la N. V. Dură, „Instruction and Education within the themes of some International Conferences. An evaluation of the subjects approached by these from the angle of some Reports, Recommendations and Decisions”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, vol. II, Galați University Press, Galați 2009, pp. 203-217.

76 G. Braibant, *Op. cit.*, p. 157.

77 *Ibidem*, p. 159.

78 *Ibidem*, p. 73.

Ar fi desigur de dorit ca această realitate, privind moștenirea iudeo-creștină și valorile ei religioase, cu o înaltă încărcătură umanistă⁷⁹, să fie menționată în mod expres nu numai în textul unor Proiecte individuale – ca, de exemplu, cele ale lui René Cassin, ale papei Ioan Paul al II-lea, sau în astfel de Comentarii, – ci și în textele principalelor instrumente juridice ale Națiunilor Unite sau ale Uniunii Europene.

Unii parlamentari europeni, creștini, au propus ca în textul Cartei să fie introduse și cuvintele: „inspirându-se din moștenirea sa culturală, umanistă și religioasă, Uniunea Europeană se bazează ...”⁸⁰. Era desigur o trimitere expresă la „valorile religioase creștine” și, ipso facto, la moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei, ale cărei obârșii se află în Tradiția iudeo-creștină europeană.

Unii juriști francezi au reacționat însă cu vehemență la propunerea respectivilor parlamentari, și au declarat apodictic că Franța nu le poate accepta, fiindcă ele sunt contrare „caracterului laic al Constituției lor, ...”, și au cerut imperativ înlocuirea cuvântului „*religios*” prin cel de „*spiritual*”, „adjectiv care în Franța - ne asigură juristul Guy Braibant - are o conotație analogă mult mai moderată”⁸¹.

Pierre Moscovici, fost ministru delegat al Franței la Bruxelles, declara public că Franța nu va semna textul Cartei dacă, în Preambulul său, se va face referință „la moștenirea religioasă a Europei”⁸². De asemenea, unii membri ai statelor Uniunii Europene, „*îndeosebi socialiștii*”, au solicitat - în scris - Prezidiului Comisiei de redactare a Cartei să se renunțe la cuvintele: „*moștenire religioasă*”⁸³, iar unii juriști și politicieni, de stânga, au afirmat fățiș că, prin eliminarea acestor cuvinte, se apără „laicitatea Europei”⁸⁴ (sic), „laicitate”⁸⁵ în numele căreia – în unele State – credința religioasă a fost

79 N. V. Dură, „Valorile religioase creștine și „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. „Laicitate” și „libertate religioasă”, în vol. *Modernitate, postmodernitate și religie*, Editura Vasiliana, Iași, 2005, pp. 19-35; C. Mititelu, „The Right to Life. From the Prevention of Torture and Inhuman Punishment to the Abolition of the Death Penalty”, in “*Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XIII, Issue 2, 2013, pp. 128-133.

80 G. Braibant, *Op. cit.*, p. 73.

81 *Ibidem*, p. 73.

82 *Ibidem*, p. 74.

83 *Ibidem*, p. 74.

84 *Ibidem*, p. 77.

85 N. V. Dură, „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations

scoasă din spațiul public, sau, pur și simplu, marginalizată și proscrisă a fi propovăduită doar în Biserici și mănăstiri, ca în epoca „de aur” a „Socialismului științific”.

Reprezentanții unor State membre ale U.E. n-au pregetat să ceară izgonirea sacralului din Cetate⁸⁶ pe motiv că „... Tratatul european nu conține nici-o aluzie la religii, exceptând doar pentru a afirma - precizează ei - respectul libertății lor și al diversității, și că această tăcere este expresia unei separații totale a Bisericilor și a instituțiilor europene, ceea ce este însăși definiția laicității” (sic.)⁸⁷, impusă de altfel în „era globalizării”⁸⁸ până și în textele legislative.

Noțiunea de „laicitate” este percepută și definită de propagatorii și apărătorii ei în termenii Revoluției franceze din 1789, care au dorit și impus de fapt o separație fățișă a celor două instituții de bază ale societății europene, adică Statul și Biserica. Or, este îndeobște cunoscut faptul că Biserica a contribuit nu numai la constituirea și promovarea „unității europene”⁸⁹ - sub raportul ei religios, spiritual și cultural - ci și la materializarea procesului de construcție al Uniunii Europene⁹⁰.

„Laicitatea” agnosticilor, a ateilor și a liber-cugetătorilor, și în general a oamenilor „de stânga”, este însă în flagrantă contradicție cu prevederile Constituțiilor statelor membre ale U.E., din textul cărora se poate constata în mod clar că această moștenire culturală, religioasă și umanistă a Europei stă de fapt la baza tuturor drepturilor fundamentale ale omului european, pe care unele textele constituționale le afirmă și le apără în mod învederat.

Această realitate o recunosc de altfel până și unii juriști de gândire și atitudine politico-filosofică de stânga, care afirmă că „cea mai mare parte a țărilor care o alcătuiesc (Europa, n.n.) sunt laice, dar unele dintre Constitu-

on the Juridical and Philosophical Doctrine”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 13, no. 4, 2019, pp. 156-164.

86 N. V. Dură, „Le sacré et les fêtes religieuses”, în *Dionysiana*, III (2009), no. 1, pp. 9-18.

87 G. Braibant, *La Charte ...*, p. 77.

88 C. Mititelu, „The “Globalization Era” and the Right of the Church to Preach the Gospel to All Peoples. Canonical-Juridical Considerations and Assessments”, în *Ecumeny and Law*, vol. 5, 2017, pp. 127-146.

89 N. V. Dură, „Bisericile Europei și „Uniunea Europeană”. Ecumenism, Reconciliere creștină și Unitate europeană”, în *Studii Teologice*, LIII (2001), nr. 3-4, pp. 102-117.

90 Idem, „Bisericile creștine și aportul lor la construcția Europei”, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, nr. 1, 2006, pp. 42-47.

țiile lor se referă la Dumnezeu. Este de altfel și cauza pentru care - recunosc ei - laicitatea n-a putut fi acceptată printre valorile comune ale Europei. N-a fost posibil - conchid ei - nici chiar să se obțină ca articolul 14, privind dreptul la educație, să se refere la neutralitatea învățământului ...⁹¹.

Într-adevăr, nu puține sunt Statele U.E. ale căror Constituții fac referință expresă și la Dumnezeu, ba chiar la Sfânta Treime, așa cum este și în prezent cazul Constituției Irlandei, a Danemaricii⁹² etc. De altfel, în astfel de State sunt fățiș afirmate, promovate și garantate și valorile religioasă-creștine, care trimit la moștenirea cultural-religioasă și umanistă de sorginte iudeo-creștină a Europei⁹³.

Tratatul instituind o Constituție pentru Europa (Roma, 2004; Lisabona, 2007)

La 1 mai 2001 a intrat în vigoare Regulamentul Comisiei interamericane a drepturilor omului⁹⁴, care prevede în mod expres și dreptul la libertatea religioasă și, evident, și consecințele juridice inerente acestui drept.

„Tratatul instituind o Constituție pentru Europa”, alias Constituția europeană⁹⁵, – publicată în prima sa versiune la Roma, în anul 2004 – făcea și el referință la valorile religioasă-morale și la dreptul la libertatea religioasă. În a II-a versiune, publicat la Lisabona, 2007, Tratatul a eliminat însă adjectivul „religios”, și l-a înlocuit – tot la solicitarea expresă a reprezentanților Franței – cu adjectivul „spiritual”. Cu toate acestea, dreptul la libertatea religioasă a fost exprimat și în textul acestuia.

În Franța, cuvântul „laicitate” a apărut pentru prima dată – într-un text juridic – în Constituția din anul 1946 (cf. Art. 1). Termenul a fost apoi reluat în articolul 1 al Constituției din 1958, care prevede că „Franța este o Republică laică Ea asigură egalitatea tuturor cetățenilor în

91 G. Braibant, *La Charte ...*, p. 77.

92 A se vedea N. V. Dură, „About the „Religious” Politics of Some Member States of the European Union”, în *Dionysiana*, III (2009), no. 1, pp. 463-489.

93 Vezi N. V. Dură, *Valorile religioasă-creștine ...*, pp. 19-35.

94 Vezi R. E. Gialdino, „Le Nouveau Règlement de la Commission interaméricaine des droits de l’homme”, în *Revue trimestrielle des droits de l’homme*, XV (2003), no. 55, pp. 895-922.

95 Vezi N. V. Dură, *Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană...*, pp. 129-151.

fața legii, fără deosebire de origine, de rasă sau de religie. Ea respectă toate credințele”⁹⁶.

Raportarea libertății religioase la conceptul de laicitate trădează însă persistența unei mentalități revoluate, care - din epoca lui Filip cel Frumos (sec. XIV), când raporturile dintre Statul papal și cel francez au fost de natură conflictuală, - a contribuit efectiv la declanșarea și materializarea procesului de laicizare și, ipso facto, la desacralizarea societății umane din unele State europene.

În ceea ce privește așa-zisa separație între „Biserica” și „Stat”, trebuie spus că aceasta este de domeniul utopiei, fiindcă, în realitate, nu poate exista o stare de separație între cele două vechi instituții de bază ale societății europene, ci doar o separație de domenii, adică între domeniul teluric și cel spiritual (religios), de unde și „dimensiunea spirituală a drepturilor omului”, la care au făcut referire expresă și unii juriști români⁹⁷.

„Drepturile” Statului și ale cetățenilor săi, inclusiv cele ale membrilor Cultelor religioase, oficial recunoscute, nu pot fi afirmate, protejate și garantate în sfera lor de aplicare prin „separație”, ci prin recunoașterea lor reciprocă, și nu unilaterală, adică doar a „drepturilor omului și a principiului laicității”⁹⁸, așa după cum se exprimă unii liber cugetători, fiindcă nici un Stat al Europei nu-și poate renege moștenirea patrimoniului său religios și cultural, de sorginte umanistă, care este afirmată și dezvoltată tocmai pe valorile religioase iudeo-creștine⁹⁹ ale Europei, a căror dimensiune spiritual-religioasă a dat de fapt expresie învederată afirmării drepturilor omului, și, ipso facto, acelei „dignitas humana” (demnității umane)¹⁰⁰.

Regimul separației între Biserică și Stat – sau mai bine-zis al celor două domenii de activitate ale membrilor societății, adică cel sacru-religios și cel secular, – a fost proclamat în anul 1789 de Revoluția franceză. În anii 1902 și 1905, Franța a redactat și promulgat și prima Lege de separație a

96 *Constituția Franței*, apud https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_roumain.pdf

97 I. M. Zlătescu, „Cuvânt Înainte”, la volumul *Dimensiunea spirituală a drepturilor omului. Educația pentru toți*, Editura IRDO, București, 2013, p. 3 sq.

98 Y. Madiot, *Droits de l'homme*, 2-e édition, Paris, 1991, p. 71.

99 A se vedea N. V. Dură, *Valorile religios-creștine ...*, pp. 19-35.

100 N. V. Dură, „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la „Jus naturale” la „Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2006, pp. 86-128.

Statului de Biserică. De altfel, în Franța, odată cu Revoluția bolșevică din octombrie 1917, Jacobismul a devenit „o religie seculară”, despre care ni s-a spus că aceasta s-ar fi stins „definitiv după prăbușirea comunismului în Europa de Răsărit”¹⁰¹. Oare, așa să fie?!

În anul 2002, într-un „Raport” înaintat Ministrului Educației Naționale, Régis Debray¹⁰² ținea să precizeze că, în Franța, - unde se respectă principiul separării „Bisericilor de Stat” - prin ideea vehiculată de „opinia franceză, în majoritatea ei”¹⁰³, de a introduce „studiul Religiiilor în Școala publică”¹⁰⁴, nu trebuie să se înțeleagă că „cerința de cultură religioasă” ar fi o „cerință de religie”¹⁰⁵.

Același filosof francez, de orientare ideologică de stânga, solicita ca în Școala publică să prevaleze tema „Laicitatea și Religiiile”, și, în consecință, pentru materializarea solicitării sale, a propus și înființarea unui „modul obligatoriu”, intitulat „Filosofia laicității și istoria religiilor”¹⁰⁶.

Régis Debray avea să declare – printre altele – că „... Sărbătoarea Sfintei Treimi nu este decât o stație de metrou, zilele de sărbătoare, vacanțele de cincizecime și anul sabatic un hazard al calendarului”¹⁰⁷, și că „... recucerirea papală a Europei”, adică prin credința creștină, „... supără nu numai pe atei, ci și pe alții”¹⁰⁸.

De unde și exortația filosofului Debray că „domeniul religios trebuie să fie alungat dincolo de zidurile cetății”, fiindcă altfel riscăm să pățim ca și „gânditorul lui Rodin (*Le Penseur de Rodin*), care a trimis Biblia la plimba-

101 R. Galliano, „Pour en finir avec le Jacobinisme”, în *U.R. Les Cahiers Rationalistes*, 2003, nr. 563, p. 24.

102 În anul 1960, R. Debray a fost Profesor de filosofie la Universitatea din Havana (Cuba). Apoi a devenit strategul doctrinar al lui Che Guevara în exodul lor din Bolivia; consilier al Președintelui François Mitterrand; consilier în Consiliul de stat al Franței; membru al Comisiei STASI, care a examinat legile Franței privind laicitatea și a cerut scoaterea simbolurilor religioase (crucifixe, icoane etc.) din școlile publice; în 2002 a propus înființarea Institutului European de Științele Religiiilor care avea să ia ființă abia în anul 2005 având drept scop monitorizarea prezenței religiei în viața societății; în fine, prin articolele sale vituperate a promovat ideile ideologiei comuniste.

103 R. Debray, *RAPPORT „L'enseignement du fait religieux dans l'École laïque”*, apud <https://www.ecolelaïque-religions.org/rangement/2021/04/rapport-regis-debray.pdf>

104 *Ibidem*.

105 *Ibidem*.

106 *Ibidem*.

107 *Ibidem*.

108 *Ibidem*.

re dintr-o singură lovitură de picior ..., dar a uitat faptul că această Carte Sfântă nu dispărea în neant doar prin gestul acesta, și nici nu era pierdută pentru toți oamenii”¹⁰⁹.

Că, în multe State ale continentului nostru, domeniul religios a fost alungat din Cetate este o realitate incontestabilă. Dar, ca și pe vremea anilor 1948-1989, atâta timp cât pe Sfânta Masă a unui Altar se aprinde o candelă, „Sacrul” continuă să existe și în Cetate. Sfintele Sărbători înscrise în Calendarul Bisericii, pe care le urgiesc și desconsideră agnosticii, ateii, liber cugetătorii etc. în numele așa-zisei „laicități”, sunt și ele o prezență manifestă în viața creștinilor, care, „volens-nolens”, sunt și cetățeni ai Cetății terestre, nu doar ai „Cetății lui Dumnezeu” (Fer. Augustin).

Cât despre laicitate, filosoful francez scria că „principiul laicității plasează libertatea de conștiință (aceea de a avea sau nu o religie), ceea ce în unele țări se numește libertate religioasă (aceea de a putea alege o religie), cu condiția ca să fie una”¹¹⁰, de unde, deci, și faptul că – de la Constituția din anul 1971 – în Franța libertatea religioasă a fost întotdeauna percepută și definită ca parte integrantă din conținutul libertății de conștiință. Fapt ce avea de altfel să fie reiterat și în textul unor Constituții din Europa, inclusiv în unele Constituții din România.

După afirmația lui Régis Debray, principiul laicității, care a fost perceput și exprimat ca fiind o expresie vădită a „separației Statului de Biserică”, s-a afirmat prin „legile laice și republicane care au apărut odată cu crearea unei Secții autonome a Școlii practice în anul 1886, destinată a studia fenomenele religioase printr-o abordare ne-teologică”¹¹¹.

În viziunea aceluiași filosof francez, „înscrierea” acestui principiu al laicității „în Constituție” a făcut ca „separarea juridică a Bisericilor și a Statului să fie mult mai ambițioasă decât o simplă secularizare, care deconfeționalizează valorile religioase pentru a le etala mult mai bine în societatea civilă”¹¹², de unde și constatarea sa că „deși aplicarea acestui principiu de drept universal în Franța nu este atât de perfectă, totuși, ea este mult mai avansată decât în alte părți”¹¹³, ceea ce face ca această realitate să „constituie – conchidea R. Debray – o singularitate în Europa”¹¹⁴.

109 *Ibidem.*

110 *Ibidem.*

111 *Ibidem.*

112 *Ibidem.*

113 *Ibidem.*

114 *Ibidem.*

Și, *totuși*, Régis Debray are marele merit de-aș fi dat seama că studiul Religiiilor presupune o abordare inter și pluridisciplinară, deoarece aceasta face într-adevăr obiectul unui vast domeniu „de studii și de activități umane”¹¹⁵.

Această constatare a determinat pe unii atești și liber-cugetători, stăpâniți de o fățișă idiosincrazie față de Religie, să vadă în „Raportul” lui Régis Debray din anul 2002 (înaintat Ministrului Educației Naționale) doar „o reabilitare a religiosului sub cuvertura eclerajului istoric al religiilor ...”¹¹⁶.

Ignorarea sau ocultarea acestui vast domeniu al culturii religioase a prejudiciat desigur nu numai privirea de ansamblu a modului în care dreptul la libertatea de religie a fost perceput de-a lungul secolelor, ci și procesul de evaluare a contribuției pe care unii legiuitori de excepție ai lumii – așa după cum au fost de exemplu împărații Cyrus cel Mare și Alexandru cel Mare – au adus-o la îmbogățirea patrimoniului culturii juridice universale, și, ipso facto, la elaborarea doctrinei drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Or, tocmai, lipsa unei familiarizări cu textele vechilor legiuri – privind drepturile omului – a făcut ca unii istorici și juriști să acrediteze ideea că „Magna Charta Libertatum” (Marea Cartă a Libertăților) este cea mai veche Declarație privind drepturile și libertățile omului, deși, în realitate, această Cartă fusese precedată de alte instrumente juridice, internaționale, ca, de exemplu, Decretul regelui Cyrus, Proclamațiile împăratului Alexandru cel Mare (356-323 î. Chr.) și ale „diadohilor” (succesorilor) săi, Edictul de la Milan (din anul 313 p. Chr.)¹¹⁷ etc.

De aceea, în dorința de a aduce precizările și corectivele de rigoare, în paginile lucrării noastre am ținut să învederăm – printre altele – și faptul că primul document reținut de istoria omenirii, privind dreptul la libertatea de religie, a fost Decretul adoptat de către Cyrus cel Mare, regele Persiei, care rămâne și prima „cartă a drepturilor omului” cunoscută până în prezent.

115 *Ibidem*.

116 B. Mély, „Est-ce à l'école laïque de valoriser „le religieux”? Observations critiques sur le rapport Debray”, în *A Contre Courant*, nr. 139, 2002, p. 3.

117 A se vedea N. V. Dură, C. Mititelu, „Dreptul la libertatea de Religie. Edictul de la Milan și afirmarea principiilor lui în Legislația europeană și internațională”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, nr. 1, 2013, pp. 43-60.

Textul din „Cilindrul lui Cyrus”, descoperit în anul 1879, ne atestă într-adevăr faptul că Cirus a acordat dreptul la libertatea de religie tuturor neamurilor cucerite de armata sa, și a îngăduit oamenilor exilați să se întoarcă la casele lor. Regele Cirus a fost acela care a eliberat și pe evreii exilați în Babilon, și a recunoscut poporului evreu dreptul să mărturisească și să practice Religia sa monoteistă. Pentru toate aceste fapte, Cirus este deci îndreptățit să fie considerat primul împărat al lumii care a recunoscut acest drept fundamental al omului, și anume dreptul la libertatea de religie.

Atât Declarațiile și Proclamațiile împăratului Alexandru Macedon (cel Mare), cât și cele ale unora dintre „diadohii” (urmașii) săi la conducerea vastului imperiu pe care l-au moștenit, rămân și ele mărturii documentare peremptorii în privința Dreptului la libertatea de religie. Aceste Edicte, Declarații și Proclamații ne adevăresc însă și faptul că – în concepția legiuitorilor din Antichitate – dreptul la religie era impus deopotrivă de „Jus divinum” și de „Jus naturale”, și, ipso facto, de „Legea morală naturală”.

De la epoca Edictului din Milan până la Declarația Universală a Drepturilor Omului – adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948, prin care a fost proclamat Dreptul la „libertatea gândirii, de conștiință și religie” (Art. 18) – istoria drepturilor omului¹¹⁸ a fost marcată de epoci diferite, de unde, în mod firesc, și percepția diferită a oamenilor despre dreptul la religie¹¹⁹.

Declarația Universală a Drepturilor Omului, din anul 1948, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale – semnată la 4 noiembrie 1950 și intrată în vigoare în anul 1953, la Roma, – Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, intrat în vigoare în 1976, Carta Drepturilor Omului (Nisa, 2000) și Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa – semnat la Lisabona în anul 2007 – rămân, fără îndoială, principalele instrumente juridice¹²⁰ din epoca contemporană în ceea ce privește dreptul la libertatea de religie.

118 Vezi N. Dură, Mititelu C., *Istoria Dreptului românesc. Contribuții și evaluări cu conținut istorico-juridico-canonic*, Editura Universitară, București, 2014, pp. 9-23.

119 N. V. Dură, „Despre libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Analele Universității Ovidius Constanța / Seria Teologie*, VII, nr. 1, 2009, pp. 20-45.

120 Vezi N. V. Dură, „Principiile generale ale Dreptului comunitar și rolul lor în protecția juridică a drepturilor fundamentale ale omului”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VIII (2004), nr. 1, pp. 7-15; N. V. Dură, „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, vol. III, nr. 2, 2013, pp. 7-14.

Dar, cum a fost perceput și definit statutul juridic al libertății religioase în raport cu cel al celorlalte două libertăți, id est libertatea de gândire și libertatea de conștiință?!

După cum s-a putut constata, în literatura de specialitate „libertatea de religie” este de obicei relaționată cu celelalte două forme ale libertății primare, și anume cu libertatea de gândire și cea de conștiință, și este situată în ordinea lor enumerativă pe locul al treilea, iar din unele texte rezultă că aceasta n-ar avea o identitate proprie, ci face parte integrantă din aria libertății de conștiință.

Or, libertatea de religie nu trebuie să fie percepută sau definită ca un corolar al celorlalte două libertăți, adică libertatea de gândire și libertatea de conștiință, și nici să fie înscrisă în aria lărgită a libertății de conștiință, – așa după cum o aflăm în Constituția Franței și în textul Constituțiilor Statelor care s-au aflat în „Marea familie a Sovietelor”, inclusiv deci în cele din România anilor 1948-1989, – fiindcă celelalte două sunt cele care primesc consistență în conținutul și modul lor de exprimare și de manifestare de la sursa lor originală, recte libertatea de religie¹²¹.

Așa după cum am învederat și în rândurile de mai sus, libertatea religioasă este considerată de unii juriști europeni din zilele noastre „izvorul” (fons) și „matricea” tuturor libertăților omului, pe care o putem denumi și libertate exponențială a libertăților omului¹²².

Că aceasta este realitatea, ne-o confirmă în mod incontestabil nu doar prima „Cartă a drepturilor omului”, adică Edictul împăratului Cyrus cel Mare din anul 539 î. Chr., ci și Proclamațiile împăratului Alexandru cel Mare și Edictul de la Milan, din anul 313.

Printre altele, în Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului, din 26 august 1789, se preciza că „... ignorarea, uitarea sau disprețuirea drepturilor omului sunt singurele cauze ale nefericirilor populare și ale corupției guvernelor ...” (Preambul)¹²³.

121 N. V. Dură, „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, nr. 12, 2014, pp. 7-12; C. Mititelu, „About the Right to the Freedom of Religion”, in vol. *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et al., Medimond, Bologna, 2015, pp. 833-838.

122 F. Brașoveanu, „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, Vol. XII, Issue 2, 2012, pp. 138-140.

123 *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, din 26 august 1789, apud <https://dreptuladrepturi.weebly.com/1789-declara355ia-drepturilor-omului-351i-ale-cet259355eanului-franta.html>

Din nefericire, cele trei păcate capitale ale societății zilelor noastre, adică ignoranța, ocultarea și disprețul față de drepturile omului, produc încă „nenorociri publice” și determină „corupția Guvernelor”, de unde, deci, și obligația oricărui om de a-și cunoaște propriile drepturi și de a respecta și drepturile semenilor săi, inclusiv dreptul la libertatea de religie, care a fost exprimat și afirmat în mod expres și în principalele texte juridice ale omenirii, începând cu Edictul adoptat de către regele Cyrus cel Mare al Persiei până la Tratatul de instituire a unei Constituții a Europei, semnat la Lisabona în 2007.

Faptul că Dreptul la libertatea religioasă a fost prevăzut de toate principalele instrumente juridice, din Antichitate până în vremurile noastre, este încă o mărturie grăitoare că acest Drept a fost și rămâne unul dintre principalele drepturi ale omului, care este de altfel prevăzut nu numai de „Jus divinum” și de „Jus naturale”, ci și de „Jus positivum”, inclusiv de cel din zilele noastre.

În loc de concluzii

Din această prezentare și evaluare – fie ea și sumară – a textului principalelor documente și instrumente juridice, internaționale și europene, începând cu „Edictul” împăratului Cyrus, din anul 539 î. Chr., și sfârșind cu cel al „Tratatului instituind o Constituție pentru Europa”, alias Constituția Statelor Uniunii Europene din anul 2007, s-a putut lesne constata faptul că Dreptul la libertatea de Religie a fost încă din vechime perceput ca unul dintre principalele drepturi fundamentale ale omului, de unde și includerea acestuia și în „Carta Universală a Drepturilor Omului”.

Iată, deci, și unul dintre principalele motive pentru care acest „Drept” - care își are temeiul său juridic atât în „Jus divinum” și în „Jus naturale”, cât și în „Jus positivum”, - nu trebuie doar înscris și prevăzut în textul constituțional al Statelor U.E, ci și garantat și apărut conform Dreptului internațional și european, ceea ce presupune asigurarea și instrumentalizarea măsurilor concrete privind protecția lui juridică, așa după cum au procedat și unii împărați din lumea antică, precum, de exemplu, Cyrus cel Mare, Alexandru cel Mare și Constantin cel Mare.

Bibliografie:

- Anechitoae, C., *Elemente de drept internațional. Note de curs*, Editura Bren, București, 2010.
- Anechitoae, C., Brașoveanu, F., „Dreptul la propria imagine”, în *Jurnalul libertății de conștiință*, 9 (2)/2021, 97-107.
- Braibant, G., *La Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne*, Éd. du Seuil, 2001.
- Brașoveanu, F., Anechitoae, C., „Considerații privind protecția internațională a drepturilor omului”, în *Jurnalul libertății de conștiință*, 9 (1)/2021, 107-110.
- Brașoveanu, F., „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3/2015, 27-34.
- Brașoveanu, F., „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII (2)/2012, 138-140.
- Brașoveanu, F., „International protection of human rights”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII (2)/2012, 135-137.
- *Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945*, apud <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/19362>
- Cavalcante Filho, J. T., *Teoria geral dos Direitos fundamentais*, http://www.stf.jus.br/repositorio/cms/portaltvjustica/portaltvjusticanoticia/anexo/joao_trindadade__teoria_geral_dos_direitos_fundamentais.pdf
- Cernea, E., Molcuț, E., *Istoria Statului și Dreptului românesc*, București, 1994.
- *Constituția Franței*, apud https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_roumain.pdf
- Debray, R., *RAPPORT „L'enseignement du fait religieux dans l'École laïque”*, apud <https://www.ecolelaique-religions.org/rangement/2021/04/rapport-regis-debray.pdf>
- *Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*, din 26 august 1789, apud <https://dreptuladrepturi.weebly.com/1789-declara355ia-drepturilor-omului-351i-ale-cet259355eanului-franta.html>
- *Declarație Universală a Drepturilor Omului* din 10 decembrie 1948, apud <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/22751>

- *Droits de l'homme. Choix d'instruments internationaux*, Nations Unites, New York, 1983.
- Dură, N. V., „About “Justitia” (Righteousness) and “Aequitas” (Equity). The contribution of Lactantius († 325) in the specifying of the content of the two constituent elements of the “Jus”, in *Annales canonici*, 15 (2)/2019, 9-38.
- Dură, N. V., „About the „Religious” Politics of Some Member States of the European Union”, în *Dionysiana*, III (1)/2009, 463-489.
- Dură, N. V., „About the Freedom of Religion and the Laicity. Some Considerations on the Juridical and Philosophical Doctrine”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13 (4)/2019, 156-164.
- Dură, N. V., „Bisericile creștine și aportul lor la construcția Europei”, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, 1/2006, 42-47.
- Dură, N. V., „Bisericile Europei și „Uniunea Europeană”. Ecumenism, Reconciliere creștină și Unitate europeană”, în *Studii Teologice*, LIII (3-4)/2001, 102-117.
- Dură, N. V., „Denis Exiguus (Le Petit) (465-545). Précisions et correctifs concernant sa vie et son oeuvre”, în *Revista Española de Derecho Canonico*, L/1993, 279-290.
- Dură, N. V., „Despre „Credința religioasă” și dreptul ei de manifestare în spațiul public. De la “mărturia Conștiinței” și a “Tradiției constituționale” la textele legislației internaționale și naționale”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 9 (2)/2021, 29-69.
- Dură, N. V., „Despre „Jus naturale”. Contribuții filosofico-juridice”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, XVIII (1)/2014, 39-52.
- Dură, N. V., „Despre Drept și natura sa”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VI (1)/2002, 60-64.
- Dură, N. V., „Despre libertatea religioasă și regimul ei juridic. Considerații și evaluări”, în *Jurnalul juridic național: teorie și practică*, 2 (36)/2019, 25-31.
- Dură, N. V., „Despre libertatea religioasă și regimul general al Cultelor religioase din România”, în *Analele Universității Ovidius Constanța/Seria Teologie*, VII (1)/2009, 20-45.
- Dură, N. V., „Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la “Jus naturale” la “Jus cogens””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1/2006, 86-128.

- Dură, N. V., „Dreptul la libertatea de Religie, „fons” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului”, în *Legea și viața*, 12/2014, 7-12.
- Dură, N. V., „Dreptul și Religia. Norme juridice și norme religios-morale”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1/2003, 15-24.
- Dură, N. V., „Drepturile și libertățile omului în gândirea juridică europeană. De la „Justiniani Institutiones” la „Tratatul instituind o Constituție pentru Europa””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1/2006, 129-151.
- Dură, N. V., „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, 5-8/2012, 28-43.
- Dură, N. V., „From “Proti Philosophia” to Nietzsche’ thinking. Some considerations as philosophical knowledge is concerned”, in *Philosophical-Theological Review*, 5/2015, 9-25.
- Dură, N. V., „General Principles of European Union Legislation Regarding the Juridical Protection of the Human Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III (2)/2013, 7-14.
- Dură, N. V., „Ideea de Drept. „Dreptul”, „Dreptatea” și „Morală””, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, I/2004, 15-46.
- Dură, N. V., „Instruction and Education within the themes of some International Conferences. An evaluation of the subjects approached by these from the angle of some Reports, Recommendations and Decisions”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galați University Press, Galați, II/2009, 203-217.
- Dură, N. V., „Învățământul universitar în tematica unor Conferințe internaționale. O evaluare a subiectelor abordate”, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, 1/2008, 294-308.
- Dură, N. V., „Le sacré et les fêtes religieuses”, în *Dionysiana*, III (1)/2009, 9-18.
- Dură, N. V., „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în vol. *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, 213-233.
- Dură, N. V., „The Right to the “Freedom of Conscience”, Legal Basis for the Educational and Missionary Activity of Religious Denominations”, in *Ecumeny and Law*, 5/2017, 147-170.

- Dură, N. V., „Jus” (Law) and “Justitia” (Justice) in the Roman legal experts’ perception. Reflections and evaluations”, în *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 7 (2)/2019, 45-56.
- Dură, N. V., „Rights”, “Freedoms” and “Principles” Set out in the Charter of Fundamental Rights of the EU”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, VI (2)/2016, 166-175.
- Dură, N. V., „Justitia” and “Aequitas” in the perception of the Greek philosophers and of the Roman jurists”, in *Teologia Młodych*, 4/2015, 4-9.
- Dură, N. V., „Libertatea de conștiință”, un drept primordial al omului. Precizări și corective privind conținutul și statutul ei juridic”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 8 (2)/2020, 27-53.
- Dură, N. V., „Conștiința” în percepția Teologiei și a Filosofiei”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, XIII (1)/2009, 27-37.
- Dură, N. V., „Dreptatea (Justitia)” și „Echitatea (Aequitas)” în percepția lui Lactanțiu (+325)”, în vol. *Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța (1992- 2012)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2012, 257-272.
- Dură, N. V., „Lex terrae” în percepția unor juriști și istorici ai vechiului Drept românesc. Evaluări și precizări”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1/2010, 18-42.
- Dură, N. V., „Principiile generale ale Dreptului comunitar și rolul lor în protecția juridică a drepturilor fundamentale ale omului”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VIII (1) 2004, 7-15.
- Dură, N. V., „Proselytism and the Right to Change Religion: The Romanian Debate”, în vol. *Law and Religion in the 21st Century. Relations between States and Religious Communities*, ed. by S. Ferrari and R. Cristofori, Ashgate Publishing Limited, England, 2010, 279-290.
- Dură, N. V., „Prozelitismul și dreptul de-a schimba religia în lumina legislației române”, în *Ortodoxia*, I (2)/2010, 11-21.
- Dură, N. V., „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1/2007, 20-34.
- Dură, N. V., „Religion and Culture in Scythia Minor”, în *Annals of the “Ovidius” University of Constanța. History Series*, 10-11/2013-2014, 15-26.

- Dură, N. V., „Rules of national and international law prohibiting all forms of discrimination based on religion or religious belief”, in *Annales Canonici*, 12/2016, 45-64.
- Dură, N. V., „Străromânul Dionisie Exiguul și opera sa canonică. O evaluare canonică a contribuției sale la dezvoltarea Dreptului bisericesc”, în *Ortodoxia*, XLI (4)/1989, 37-61.
- Dură, N. V., „The "Man" and His Creation in the Perception of "Creatinism" and "Evolutionism". Contributions of "Christian Philosophy"”, in *Philosophical-Theological Review*, 4/2014, 9-27.
- Dură, N. V., „The Byzantine Nomocanons, fundamental sources of old Romanian Law”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galati University Press, Galați, I (3)/2011, 25-48.
- Dură, N. V., „The European juridical thinking, concerning the human rights, expressed along the centuries”, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, (VII) 2/2010, 153-192.
- Dură, N. V., „The Fundamental Rights and Liberties of Man in the E.U. Law”, în *Dionysiana*, IV (1)/2010, 431-464.
- Dură, N. V., „The Legal Status of "Migrants" according to the European Union Legislation”, in *Ecumeny and Law*, 9 (2)/2021, 105-123.
- Dură, N. V., „The Right and its Nature in the Perception of the Roman Jurisprudence and of the Great Religions of the Antiquity”, in vol. *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et al., Medimond, Bologna, 2015, 517-524.
- Dură, N. V., „The Right to Freedom of Religion during of Emperors Cyrus "the Great" (559-529 BC) and Alexander "the Great" (336-323 BC)”, în *Studii filosofice*, I (2)/2015, 231-242.
- Dură, N. V., „The Right to Religion: Some Consideration of the Principal International and European Juridical Instruments”, in *Religion and Equality. Law in conflict*, ed. by W. C. Durham Jr., D. Thayer, Routledge, UK, 2016, 15-24.
- Dură, N. V., „The Right to the Guarantee and Ensurance of Religious Freedom from "The Statute for Religious Freedom" of 1786 to the "Declarations" Issued during the UN Session of 2019”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 15 (1)/2021, 117-127.
- Dură, N. V., „The Theology of Conscience and the Philosophy of Conscience”, in *Philosophical-Theological Review*, 1/2011, 20-29.

- Dură, N. V., „The Universal Declaration of Human Rights”, in *10th EIRP Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, 235-242.
- Dură, N. V., „Un daco-roman, Dionisie Exiguul, părintele dreptului bisericesc apusean”, în *Studii Teologice*, XLIII (5-6)/1991, 84-90.
- Dură, N. V., „Valorile religios-creștine și „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. „Laicitate” și „libertate religioasă””, în vol. *Modernitate, postmodernitate și religie*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2005, 19-35.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „Dreptul la libertatea de Religie. Edictul de la Milan și afirmarea principiilor lui în Legislația europeană și internațională”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1/2013, 43-60.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „Human rights and their universality. From the rights of the „individual” and of the „citizen” to „human” rights”, în vol. *Exploration, Education and Progress in the third Millennium*, Galati University Press, Galați, I (4)/2012, 103-127.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, in *8th Edition of The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2013, 130-136.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „L'École roumaine du Droit canonique et sa contribution au développement du Droit canonique de l'Eglise Orthodoxe Œcuménique”, în vol. *Tradiție și continuitate în teologia tomitană. Două decenii de învățământ teologic universitar la Constanța (1992- 2012)*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2012, 37-60.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „The Freedom of Religion and the Right to Religious”, in vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, I/2014, 831-838.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „The human fundamental rights and liberties in the Text of some Declarations of the Council of Europe”, în *Exploration, Education and Progress in the Third Millennium*, Editura ProUniversitaria, București, I (5)/2015, 7-22.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „The State and the Church in IV-VI Centuries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, in vol. *SGEM Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, I/2014, 923-930.
- Dură, N. V., Mititelu, C., „The Treaty of Nice, European Union Charter of Fundamental Rights”, in *8th Edition of The European Integration – Realities and Perspectives*, Danubius University Press, Galati, 2013, 123-129.

- Dură, N. V., Mititelu, C., *Istoria Dreptului românesc. Contribuții și evaluări cu conținut istorico-juridico-canonic*, Editura Universitară, București, 2014.
- Dură, N. V., Mititelu, C., *Legislația canonică și instituțiile juridico-canonicе europene, din primul mileniu*, Editura Universitară, București, 2014.
- Dură, N. V., Mititelu, C., *Principii și norme ale Dreptului Uniunii Europene privind drepturile omului și protecția lor juridică*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014.
- Freund, J., *Le droit d'aujourd'hui*, Presses Universitaires de France, Paris, 1972.
- Gialdino, R. E., „Le Nouveau Règlement de la Commission interaméricaine des droits de l'homme”, în *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, XV (55)/2003, 895-922.
- Kuhrt, A., „The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy”, în *Journal for the Study of the Old Testament*, 8/1983, 83-97.
- Kuhrt, A., *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, vol. I, London, Routledge, 2007.
- MacGregor, N., *The whole world in our hands*, apud <https://www.theguardian.com/artanddesign/2004/jul/24/heritage.art>
- Madiot, Y., *Droits de l'homme*, 2-e édition, Paris, 1991.
- Mély, B., „Est-ce à l'école laïque de valoriser „le religieux”? Observations critiques sur le rapport Debray”, în *A Contre Courant*, 139/2002, 3-5.
- Mititelu, C., „About the Right to the Freedom of Religion”, în vol. *Rethinking Social Action. Core Values*, coord. A. Sandu et all., Medimond, Bologna, 2015, 833-838.
- Mititelu, C., „Considerații privind Legea Țării și instituțiile ei”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța/Seria Drept și Științe Administrative*, 1/2007, 291- 312.
- Mititelu, C., „Dacian-Roman Cultural Personalities from Scythia Minor (4th-6th Centuries) and their Contribution to the Affirmation and Promotion of a Humanistic-Christian Culture at European Level”, in *3rd New Approaches in Social and Humanistic Sciences*, ed. V. Manolachi, C. Rus, S. Rusnac, Editura Lumen, 2018, 316-331.
- Mititelu, C., „Despre „libertatea de conștiință” și libertatea „crediințelor religioase”. Câteva considerații și evaluări”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 8 (1)/2020, 452-465.

- Mititelu, C., „Dreptul natural, ca temelie al libertății sclavilor, în concepția lui Epifanie din Moirans (1644-1689)”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1/2012, 282-293.
- Mititelu, C., „Europe and the Constitutionalization Process of EU Member States”, in *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XIII (2)/2013, 122-127.
- Mititelu, C., „Infrațiuni incriminate de Pravila lui Vasile Lupu și Pravila lui Matei Basarab”, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, 1/2010, 265-280.
- Mititelu, C., „Legea nr. 489/2006 și relațiile dintre Stat și Biserică”, în vol. *The 1th Global Conference on RO-RUS-NIPPONICA*, Editura Universitaria, Craiova, I/2010, 36-43.
- Mititelu, C., „Legea Țării. Câteva considerații istorico-canonice”, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța/Seria Teologie*, 1/2009, 380-388.
- Mititelu, C., „Provisions of Principle with European Constitutional Value on the “Persons” Right to Freedom and Security”, în *Journal of Danubius Studies and Research*, VI (2)/2016, 158-165.
- Mititelu, C., „Regulamentele organice și drepturile omului”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 9 (2)/2021, 70-96.
- Mititelu, C., „The “Globalization Era” and the Right of the Church to Preach the Gospel to All Peoples. Canonical-Juridical Considerations and Assessments”, in *Ecumeny and Law*, 5/2017, 127-146.
- Mititelu, C., „The Autonomy of Religious Denominations in Romania”, in *Ecumeny and Law*, 4/2016, 275-296.
- Mititelu, C., „The Christian Emperors of “Old Rome” and “New Rome” - „Defensores et Protectores Ecclesiae” (Defenders and Protectors of the Church)”, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 12 (4)/2018, 202-211.
- Mititelu, C., „The European Convention on Human Rights”, in *10th EIRP Proceedings*, Danubius University Press, Galati, 2015, 243-252.
- Mititelu, C., „The Human Rights and the Social Protection of Vulnerable Individuals”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, II (1) 2012, 70-77.
- Mititelu, C., „The Nomocanons (Pravilele) Printed in the Romanian Countries, in the Seventeenth Century, and Their Provisions of Criminal Law”, în *Religion*, 3/2014, 41-57.

- ✦ Mititelu, C., „The Right to Life. From the Prevention of Torture and Inhuman Punishment to the Abolition of the Death Penalty”, in “*Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, XIII (2)/2013, 128-133.
- ✦ Mititelu, C., „The Right to Religious Education. The Romanian Legislation and Religious Education”, în vol. *Educația religioasă în context european*, Editura Didactică și Pedagogică R.A., București, 2014, 180-188.
- ✦ Mititelu, C., „The Service of the Romanian Orthodox Church to Migrants”, in *Ecumeny and Law*, 9 (1)/2021, 45-66.
- ✦ Mititelu, C., *Dreptul bizantin și receptarea lui în Pravilele tipărite, în Țările Române, din secolul al XVII-lea*, Editura Universitară, București, 2014.
- ✦ Mititelu, C., *Pravilele românești, tipărite, din secolul al XVII-lea. Infracțiuni și pedepse*, București, Editura Didactică și Pedagogică RA, 2012.
- ✦ Mititelu, C., Radu, M. M., „International Covenant on Civil and Political Rights”, in *Journal of Danubius Studies and Research*, III (2)/2013, 47-57.
- ✦ Noica, C., *Rostirea filosofică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1970.
- ✦ Papa Benedict al XVI-lea, *Address of His Holiness Benedict XVI during the meeting with the members of the General Assembly of the United Nations Organization*, New York, 18. 04. 2008, apud <https://holysemission.org/contents/statements/address-of-his-holiness-benedict-xvi.php>
- ✦ Stan, L., *Ontologia Juris*, Sibiu, 1943.
- ✦ Wood, B. G., *The Ongoing Saga of the Cyrus Cylinder: the Internationally-Famous Grande Dame of Ancient Texts*, apud <https://biblearchaeology.org/research/topics/amazing-discoveries-in-biblical-archaeology/2877-the-ongoing-saga-of-the-cyrus-cylinder-the-internationally-famous-grande-dame-of-ancient-texts>